

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi “Fırat University
Journal of Social Science” Cilt: 10 Sayı : 1, Sayfa: 29-49,
ELAZIĞ-2000

İSLAM TARİHİNDE DİNİN POLİTİKAYA ALET EDİLMESİNİN İLK ÖRNEKLERİ

Doç.Dr. Mehmet ÇELİK

ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca hep yönetenler ve yönetilenler olagelmıştır. Yönetenler “Hakimiyet” unsuru olarak değerli ve kutsal olan her olguyu, bu gaye uğruna kullanmışlardır. Tarih boyunca bu değerli ve kutsal olan olguların başında da “din” gelir

Hiz. Peygamberin vefatından hemen sonra, Müslümanlar arasında ortaya çıkan “yönetme” sorunu, dinî öğeleri toplumsal ve siyasal hayata taşımıştır. Kur’an sayfalarının mızrakların ucuna takılarak savaş meydanlarına taşınması, peygamberin vefatından çok kısa bir süre sonra (yaklaşık 30 yıl) gerçekleşmiştir.

İlk Müslümanlarla başlayan bu anlayış, 1400 yıllık İslam tarihinde, İslam bilginleri tarafından hep “üstü örtülerek” ele alınmıştır. Bunun da nedeni, Sahabe de olsa ilk Müslümanlara bir “kutsiyet” atfetme anlayışdır. Bu çalışmanın en önemli yönü bu örtünün kaldırılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Hilafet, Hiz. Ebubekir, Hiz. Ömer, Hiz. Osman, Hiz. Ali, Hiz. Aişe, Muaviye, Cemel, Sıffin.

SUMMARY

THE FIRST EXAMPLES OF RELIGION MINGLED WITH POLITICS IN ISLAM HISTORY

The rulers and common citizens have all existed in the human history. The governing bodies have used every precious and holy concept to achieve their goals to “dominate”, the society, “Religion” takes the first place among this precious and holy concepts.

Immediately after the death of Hiz. Peygamber (Mohammed) the problem to find a “ruler” to the society, carried the religious issues to social and political life. It occurred only after a short time (approximately 30 years) after the death of Hiz. Peygamber that people carried the pages of Kor’an stuck on their spearheads in the battlefields.

Such an understanding, which began with the early Muslims, has always been concealed from notice Islamic scholars in the 1400 years of Islam History. The reason for this approach was to ascribe a holiness to the early believers (sahabes) the most striking part of this study is to unveil the so-called hidden truth.

Key Words: Hilafet, Hiz. Ebubekir, Hiz. Ömer, Hiz. Osman, Hiz. Ali, Hiz. Aişe, Muaviye, Cemel, Sıffin.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Hiz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicreti (M.622), yeni bir dönemin başlangıcıdır. Mekke döneminde organize olamamış bir cemaat görüntüsünde olan Müslümanlar, Medine'de devletleşmeye ilk adımı hicretle birlikte atmış; Medine'nin Gayr-ı Müslim sakinleriyle (Müşrik ve Yahudiler)¹ yapılan antlaşmalar hukuki bir devletin temel taşıını oluşturmuştur². Tabiatıyla Hiz. Peygamberin bu 10 yıllık Medine hayatı, kendine özgü şartları olan müstesna bir devirdir. Hiz. Muhammed hem din önderi, hem de devlet başkanı sıfatını taşıyordu. Mescidini hem devlet merkezi, hem başkomutanlık, hem eğitim merkezi ve hem de ibadethane olarak kullanıyordu. Müslümanların gerek dini ve gerekse dünyevî işlerinde son söz O'nundu³. Böylece herhangi bir dini veya siyasi gruplaşmadan söz edilemezdi. Her tür ihtilaf, neticede Hiz. Peygamberin huzurunda çözüme kavuşturulurdu.

Özet olarak ifade edilecek olunursa; din ile politika Hiz. Peygamber döneminde hiç karşı karşıya gelmedi. Hep birbirini tamamlayıcı unsurlar oldular. Tabii olarak bunun başlıca sebebi; bu iki görevin de Hiz. Peygamberin şahsında toplanmış olmasıydı. Daha açık bir ifade ile O'nun birinci görevi; Allah'tan gelen ilahi emirleri insanlara tebliğ etmek, ikincisi ise, bu vahiy hükümlerine göre, başkanlığı bulunduğu toplumu (devleti) yönetmekti. O'nun vefatıyla (M.632) birinci görevi sona erdi ise de, ikinci görevi Müslümanlar arasında devam etti. İşte bu ikinci görevin devamında zaman zaman ihtilaflar çıktı; kan döküldü ve Allah'ın kutsal kitabı, kısacası din politikaya alet edildi.

Esas araştırma konumuz olan “İslam Tarihinde Dinin Politikaya Alet Edilmesinin İlk Örnekleri”ne geçmeden din ögesinin o günkü toplumda fonksiyonunu daha iyi anlamak için, Hiz. Peygamberden sonra ilk üç halife dönemine kısaca göz atmakta fayda mülâhaza ediyoruz.

¹ Medine'de iki kabile meskun idi. Bunların ikisi de İslâmiyeti kabul etmelerine rağmen, bir kısmı hala müşrikkti. Ayrıca Medine'de üç Yahudi kabilesi vardı. Bunlar Ben-i Kureyza, Ben-i Kaynuka ve Ben-i Nadir idi.

² Bu antlaşma metinleri için bkz. Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi (Çev. M.Said Mutlu), 3. baskı, İstanbul-1967, C-1, s. 131-134.

³ Gerçi dünyevi işlerde esas olan şur'a idi. Kur'an-ı Kerimin birçok ayetinde buna işaret edilmiştir. Hiz. Peygamber de dünyevi işlerde bu şura esasına riayet ederdi. Zaman zaman O'nun görüşlerinin aksine de karar çıkabilirdi (Uhud örneğinde olduğu gibi). Ancak temel ilke; Resulullah gerekli müşavereyi yaptıktan sonra, şartlar neyi gerektiriyorsa, o yönde karar verirdi. Şura ile ilgili bkz. Mahmud Babilli, İslâm'da Şura (Çev. N.Armağan-K. Çobanbeyli) Fikir Yayınları. İstanbul-1973, s. 36-38.

Halife Seçiminde Din Öğesinin Fonksiyonu

Hız. Peygamberin vefatı, Müslümanları devlet yönetimi hususunda hazırlıksız yakalamıştı. Peygamber hayattayken hiç kimse böyle bir konuyu düşünmediği gibi, hastalığı sırasında da bu konu hiç tartışılmadı. Büyük bir ihtimalle, Hız. Peygamberin öleceğini hiç kimse aklına getirmemiş olmalıdır⁴. Ayrıca bu konuda Kur'an-ı Kerim'de bir hüküm bulunmadığı gibi, Hız. Peygamberden de bu konuda bir söz veya işaret de sadır olmamıştı⁵. Konu, Hız. Peygamberin naşı henüz defnedilmemişken, Ben-i Saide gölgeliğinde Ensar tarafından tartışılmaya başlandı. Evs ve Hazrec kabileleri İslâma yaptıkları hizmeti ve Medine'nin de yerlileri olmayı göz önüne alarak, hilafetin kendi hakları olduğunu kabul ederek, Sad b. Ubade üzerinde anlaştılar⁶.

Bu haber duyulunca, Hız. Ömer, Ebu Ubade ve Hız. Ebu Bekir, Hız. Peygamberin evinden hızla toplantı yerine geldiler. Burada yapılan konuşmalar neticesinde önce tansiyon düşürüldü⁷.

Daha sonra bu işe kimin layık olduğu tartışılmaya başlandı. Bu iş için ortaya atılan vasıflar arasında en önemlileri şu ikisi idi: a) İlk Müslümanlardan olması, b) Hız. Peygambere yakınlığı⁸. Bu iki vasf da en çok Hız. Ebu Bekir'de vardı. Dini öğe ağır basınca, Hız. Ebu Bekir'in üstünlüğü tartışılmazdı. Böylece ilk halife seçilmiş oldu⁹.

⁴ Hatta Hız. Peygamberin vefatı, Müslümanlar üzerinde çok etkisi yapmıştı. Kimse buna inanamıyordu. Hız.Ömer kendisini öylesine kaybetmişti ki "Hız. Peygamberin öldüğünü söyleyeni kılıcıyla parçalayacağını haykırıyordu... Bu konuda geniş bilgi için tüm İslâm Tarihi, Siyer ve Megazi kitaplarının ilgili bölümlerine bakılabilir.

⁵ Ancak bu konuda Şia ve Şii kaynaklar Ehl-i Sünnet'e muhaliftirler. Hız. Peygamberin hayatta iken birçok defa kendisinden sonra yönetimin Hız. Ali ve evlatlarının hakkı olduğuna işaret ettiğini; hasta iken de vasiyetini yazdırmak istediğini ve bunu yazılı olarak belgelemeyi arzuladığını, ancak Hız.Ömer tarafından engellendiğini iddia etmektedirler. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Hasan Onat, Emevi Devri Şii Hareketleri (Basılmamış Doktora Tezi), 1., Ankara-1986, s.21, v.d.; Abdülbaki Gölpınarlı, Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik, İstanbul-1979, s. 40 v.d.; Cemal Sofuoğlu. Gadir-i Hum" Ankara Üniv., İlahiyat Fak. Der., Ankara-1983, C.XXVI, s.462 v.d.

⁶ Taberi. Tarih-i Taberi (Çev. Mehmet Eminoglu). İstanbul-1983. C.III, s. 5 v.d.; İbnü'l Esir, el-Kamil fit-Tarih, İstanbul-1985, C.II, s. 300 v.d

⁷ İbnü'l-Esir, C.II. s. 302.

⁸ İbnü'l-Esir, C.II, s. 302-303, 522; Ziyaüddin Rayyis, İslâm'da Siyasi Düşünce Tarihi (Çev. Ahmet Sarıkaya) İstanbul-1990, s. 233 v.d.

⁹ Taberi, C.III, s. 8 ve 67; İbnü'l-Esir, C.II, s. 303 v.d.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Hız. Ömer'in halife seçilmesinde ise, Müslümanlar bu sefer hazırlıksız yakalanmadılar. Hız. Ebu Bekir'in iki yıllık hilafeti boyunca, herkes O'ndan memnun kalmıştı. Bu yüzden, son günlerde hasta yatağında, müminler kendisini ziyaret ederken, kendisinden sonra kimin halife olması konusunda fikrini sormuşlardı. O da çeşitli meziyetlerinin yanı sıra dindeki önceliği ve Hız. Peygambere yakınlığı" hasebiyle Ömer'i tavsiye etmişti. Medineli Müslümanlar da hiç bir ihtilafa düşmeden bu tavsiye üzerine Hız. Ömer'e biat ettiler¹⁰.

Hız. Ömer'in bir Mecusi olan Ebu Lü'lü tarafından suikast sonucu ağır yaralanması, yeni halifenin kim olacağı sorusunu tekrar gündeme getirdi. Bu konuda Müslümanlar Hız. Ömer'in görüşünü sordular. O ise kimseyi tavsiye etmedi. Ancak altı kişilik bir şura ekibi oluşturarak, kararı onlara bıraktı. Bu altı kişi, Osman b. Affan, Ali b. Ebi Talib, Abdurrahman b. Avf, Sad b. Ebi Vakkas, Zübeyr b. Avvam ve Talha b. Ubeydullah'tı¹¹. Bu altı kişi kendi aralarından birisini halife seçeceklerdi. Bu adayların mümeyyiz vasfı ise "ilk Müslümanlardan oluşları, Hız. Peygambere yakınlıkları" idi. Hatta bunlar Aşere-i Mübeşşere'den yani henüz hayatta iken Peygamber tarafından "Cennetle" müjdelenmişlerdi. Burada da görülmektedir ki, halife seçilecek kişide aranan en önemli öge dini idi. Neticede Hız. Ömer'in çeşitli tavsiyeleri göz önüne alınarak¹² Hız. Osman üçüncü halife olarak seçildi¹³.

¹⁰ Taberi, C.III, s. 55 v.d.; İbnü'l-Esir, C.III, s. 389 v.d.; Ahmet Cevdet, Kısas-ı Enbiya (Haz.Mahir İz), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1955, C.II, s. 130 v.d.; Rayyis, s. 237 v.d.

¹¹ Taberi, C.III, s. 140; İbnü'l-Esir, C.III, s. 56 v.d.; Mevlana Şibli, Asr-ı Saadet (Çev. Ö.Rıza Doğrul), İstanbul-1978, C.V, s. 10 v.d.; Ahmet Cevdet, C.II, s. 260.

¹² İbnü'l-Esir, C.III., s. 56 v.d.; Hasan İbrahim Hasan; Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal, İslâm Tarihi (Çev. İ.Yiğit-S.Gümüş), İstanbul-1987, C. I., s. 325 v.d.; İ. Süreyya Sırma, İslâmi Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi, İstanbul-1990, s. 104; Taberi, C.III, s. 140-141; Muhammed Yusuf Kandehlevi, Hayatü's Sahabe (Çev. Ahmet Meylani), Konya-1991, C.II, s. 106, v.d; Ebu'l-Ala el-Mevdudi, Hilafet ve Saltanat, (Trc.Ali Genceli), İstanbul-Tarihsiz, s. 115.

¹³ Kandehlevi, C. II, s. 109; Taberi, C. III, s. 141 v.d.; Rayyis, s. 239; A. Cevdet, C. II, s. 263-265; M. Şibli, C.V, s. 10 v.d.; H. İbrahim Hasan, C. I, s. 325 v.d.; İbnü'l-Esir, C. III, s. 74; Corci Zeydan, İslâm Medeniyeti Tarihi, (Terc. Zeki Magamiz), İstanbul-1976, C. IV, s. 86 v.d.; Mücteba Uğur, Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumu, İstanbul-1980. s. 5 v.d.; Onat, s. 27 v.d.; Mevdudi, s. 93 v.d.; Ethem Ruhi Fıglalı, İbadiyyenin Doğuşu ve Görüşleri, Ankara-1983, s. 34; Komisyon, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İstanbul-1986, C.II, s. 193.

Siyasi Guruplaşmaların Ortaya Çıkışı ve Organizeli İlk Halk Hareketleri

H. Osman'ın halife seçilmesi, ilk önce küllenmiş olan Emevi ve Haşimi çekişmesini yeniden alevlendirdi¹⁴. Ancak hilafetin toplam süresinin ilk yarısında (ilk altı yılında) (H.24-29/M.644-649), tüm devlet yönetimi Ümeyyeoğullarının eline geçmesine rağmen¹⁵, hoşnutsuzluk doğurduysa da, bu söylenti ve dedikodulardan öteye geçmedi. Organizeli bir ayaklanma veya isyan hareketine dönüşmedi. Ancak devlet kademesinde görev alan Ümeyyeoğullarının kötü yönetimleri¹⁶, kabile taassupları, zulüm ve baskıları, ülkenin dört bir yanında infiallere sebep oldu¹⁷.

Kısa bir süre sonra bu infialler özellikle Kufe¹⁸, Basra¹⁹ ve Mısır'da²⁰ kitle hareketlerine dönüştü.

Suriye bölgesinde ise ayaklanmalar ve açıktan muhalefet olmamasının sebebi, Muaviye'nin bu bölgeye tam hakim olmasıydı. Bunda, Muaviye'nin iyi bir yönetici

¹⁴ Muhammed Ebu Zehra, İslâm'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi, (Çev. H. Karakaya-K. Aytekin), İstanbul-1983. s. 15 v.d.; H. İbrahim Hasan, C. II, s. 42 v.d.; Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi (Çev. Salih Tuğ), İstanbul-1980, C. I, s. 247 v.d.

¹⁵ H. İbrahim Hasan, C. I, s. 329; İbnü'l-Esir, C. III, s. 86; Taberi, C. III, s. 146; Belazuri, Futuhü'l-Büldan (Çev. Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yay. Ankara-1987, s. 400 v.d.; Ahmed Emin, Fecrü'l-İslâm, (Çev. A. Serdaroğlu), Ankara-1986, C. I, s. 141; Ahmet Akbulut, Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Şekillendiği Kelam Meseleleri, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara-1988, s. 145; Mevdudi, s. 130.

¹⁶ Robert Metran, İslamın Yayılış Tarihi, (VII-XI yy.), (Çev. İsmet Kayaoğlu), Ankara-1981, s. 97; İrfan Aycan, Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan, Ankara-1990, s. 99 v.d.; Ahmet Akbulut, s. 146; Fırlalı, İbadiyyenin Doğuşu, s. 36 v.d.; Onat, s. 29 v.d.; G. Levi Della Vida, "Osman b. Affan", İslâm Ansiklopedisi, İstanbul-1993, C. IX, s. 428 v.d.

¹⁷ Geniş bilgi için bkz. Ahmet Akbulut, s. 144 v.d.; Mevdudi, s. 131 v.d.; Onat, s. 29-30; Ahmet Emin, s. 142-143; Julien Velhausen, Arap Devleti ve Sükutu, (Çev. Fikret İşıltan), Ankara-1962, s. 19; İ. Aycan, s. 99 v.d.

¹⁸ Fırlalı, İbadiyyenin Doğuşu, s. 36; A. Akbulut, s. 145; Muhammed b. Abdülvehab, Hz. Peygamberin Hayatı, (Çev. Şeyh Salih b. Abdülaziz), Ankara-1977, s. 208 v.d.

¹⁹ İbnü'l-Esir, C. III, s. 105 v.d.; Ayrıca 149 v.d.

²⁰ Taberi, C. III, s. 147 v.d.; Belazuri, s. 704 v.d.; İbnü'l-Esir, C. III, s. 94 v.d.; Muhammed b. Abdülvehab, s. 207 v.d.; A. Akbulut, s. 146; Talat Koçyiğit, Hadiscilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar, Ankara-1969, s. 25-26.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

ve güç dengelerini gözeten bir lider olmasının payı büyüktü²¹. Organize olmayan cılız sesleri ise, Muaviye ustalıkla bastırıyordu²².

Ancak, Şam Eyaleti'nin dışında bulunan yörelerdeki kitle hareketleri artık önü alınamaz bir maceraya doğru toplumu sürüklüyordu. Buna Hz. Osman'ın da bazı uygulamaları eklenince²³, başta Sahabiler olmak üzere Medine halkı da Osman'dan desteğini çekti²⁴.

Halife ve Ümeyyeoğulları artık herkes tarafından tenkit ediliyordu. Kufe, Basra ve Mısırdan gelen şikayet mektuplarına, heyetler de eklenmeye başladı²⁵. Bu heyetlerin ülkelerine eli boş dönmesi, bölge halklarını büsbütün çileden çıkarıyordu. Hz. Osman'ın, valilerinin sözüne uyararak²⁶, istekleri geri çevirmesi, şikayetlere kulak asmaması, organize halk kitlelerinin Medine'ye gelmelerine sebep oldu²⁷. Artık merkezi yönetime karşı toplu bir halk hareketi söz konusuydu. Medine'de bir isyan, bir ihtilal havası esiyordu. Asilerin, Halifeden iki istekleri vardı a) ya valileri görevden alması. b) ya da istifa etmesi. Hz. Osman ise bu ikisine de yanaşmıyordu²⁸. Böylece, asiler isteklerini kabul ettirinceye kadar halifenin evini muhasara altına aldılar²⁹. Medine halkı da asilere bir nevi pasif destek veriyordu³⁰. Hz. Osman,

²¹ Belazuri, s. 180 v.d.; İbnü'l-Esir, C. III, s. 122; Mevdudi, s. 139 v.d.; A. Cevdet, C. II, s. 280; İ. Aycan, s. 100 v.d.

²² Taberi, C. III, s. 151 v.d.; İbnü'l-Esir, C. III, s. 118 v.d.; M. Şibli, C.V, s. 19-20; İ. Aycan, s. 100 v.d.

²³ Hz.Osman'ın tepki çeken çeşitli uygulama örnekleri için bkz. İbnü'l-Esir, C. III, s. 115 v.d.; H. İbrahim Hasan, C. II, s. 29 v.d.; A. Cevdet, C. II, s. 284 ve 301 v.d.; Kandehlevi, C. III, s. 474; İrfan Aycan, s. 105 v.d.; Taberi, C. III, s. 140 v.d.; Mevdudi, s. 140 v.d.; Mevlana Muhammed (İsmail Peripeti), İslamın Yayılış Tarihi, (Çev. A. Genceli), İstanbul-1971, C. II, s. 547 v.d.; Suphi es-Salih, İslâm Mezhepleri ve Müesseseleri (Çev. İbrahim Sarmış), İstanbul-1983, s. 74 v.d.; Koçyiğit, s. 22; Ebu Zehra, s. 35; Ahmet Akbulut, s. 150; Sabri Hizmetli, İslâm Tarihi (İlk Dört Halife Dönemi), A. Ü. İlahiyat Fak. Yay., Ankara-1991, s. 211 v.d.; Bahriye Üçok, Emeviler ve Abbasiler, Ankara-1979, s. 7, v.d.

²⁴ İbnü'l-Esir, C. III, s. 154 ve 182; İ. Aycan, s. 117 v.d.; Seyyid Radiy, Nehcü'l Beleğâ (Haz: A. Gölpınarlı), Der Yayınları, İstanbul-1990, s. 212; İbn-i Haldun, Mukaddime, (Çev. Z. K. Ugan), İstanbul-1985, C. I, s. 457; Metran, s. 90-99; Julien Welhansen, İslamın En Eski Tarihine Giriş, (Çev. F. Işıltan), İstanbul-1960, s. 112.

²⁵ Taberi, C. III, s. 156; İbnü'l-Esir, C. III, s. 156-164; H. İ. Hasan, C. II, s. 35.

²⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Taberi, C. III, s. 157 v.d.; İbnü'l-Esir, C. III, s. 154 v.d.; Komisyon, İslâm Tarihi, C. II, s. 210 v.d.; İ. Aycan, s. 113 v.d.; A. Akbulut, s. 153; İ. S. Sırma, s. 119.

²⁷ Bu gurupların değişik sayıları için bkz. Taberi, C. III, s. 159-160; İbnü'l-Esir, C. III, s. 164; Mevdudi, s. 142; Fırlalı, İbadiyyenin Doğuşu, s. 38; Koçyiğit, s. 29; A. Akbulut, s. 154.

²⁸ Taberi, C. III, s. 162.

²⁹ Taberi, C. III, s. 162-163.

³⁰ Kandehlevi, C. II, s. 228 v.d.; M. Şibli, C.V, s. 36; A. Akbulut, s. 161.

valilerinden ve özellikle Muaviye'den yardım istedi. Ancak, gelen yardım Medine dışında mevzilendirilerek her ne sebeptense, müdahale etmedi ve adeta Hz. Osman'ın şehid olmasını bekledikten sonra, geldikleri eyaletlere geri döndüler³¹.

H. Osman'ın Katlinden Sonra Medine'de Durum ve H. Ali'nin Halife Seçiminde Din Ögesinin Fonksiyonu

H. Osman'ın evinin yaklaşık 40 küsur gün süren muhasarası esnasında, Ümeyyeoğulları halifeyi adeta isyancılarla karşı karşıya bırakmışlardı. Medine yakınında mevzilendirilen Muaviye kuvvetleri isteselerdi kuru kalabalık olan bu asiler güruhunu dağıtabilerdi. Ancak, görünen o ki, zaten yaşlı olan halifenin şunun şurasında ne kadar ömrü kalmıştı? Bir iki yıl daha yaşarsa ne olacaktı ki?.. Osman'dan sonra hilafet Ümeyyeoğullarının elinden ebediyyen gidecekti. Çünkü bu ailede “dini karizması” olan ikinci bir şahıs yoktu. Bu ailenin tümü Mekke'nin fethine kadar Peygamberin en büyük düşmanlarıydılar. Mekke'nin fethinden sonra adeta alternatifsizlik sonucu Müslüman olmuşlardı³². Ancak, katledilen bir halifenin kanını dava etmek; bu yolla asabiyeti körükleyerek iktidar mücadelesi yapmak, tek akılcı ve çıkar yoldu. Kanaatimizce, Muaviye de bu düşüncedeydi ve Osman'ın kanının dökülmesini herkesten çok o istiyordu veya en iyimser ve yumuşak ifadeyle, bu iş en çok Ona yarayacaktı.

H. Osman'ın katlinden sonra, Medine adeta bir ölüm sessizliğine gömülmüştü. Halifenin cenazesi üç gün yerde kaldı. Rivayetlere göre koca halifenin cenaze namazını dört veya yedi kişi kıldı ve cenaze korkudan kabristanın dışına gömülebildi³³. Bu havayı sayıları 2000 civarında olan asilere bağlamak da doğru değildir. Zira Medine de 20000'nin üzerinde eli silah tutan müslüman vardı³⁴. İşin gerçeği, halife Medine halkının desteğini kaybetmişti.

³¹ Taberi, C. III, s. 163-164.

³² Bu iddiamız hakkında İslâm Tarihi ile ilgili en eski Siyer ve Megazi kitaplarının ilgili bölümlerine bakılabilir.

³³ Geniş bilgi için bkz. Taberi, C. III, s. 163 v.d.; İbnü'l-Esir, C. III, s. 186 v.d.; A. Cevdet, C. II, s. 354 v.d.

³⁴ A. Akbulut, s. 162.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Adeta senaryo önceden hazırlanmış gibi, Hz. Osman'ın kanlı gömleği ile Suriyeli olan eşi Naile'nin³⁵, kopan parmakları ve yine güya bu kadın tarafından yazılmış çok duygusal bir mektup Numan b. Bısr tarafından Şam'a götürüldü. Muaviye de bunları camiinin minberinde teşhir ettirerek, Suriyelileri Hz. Ali'ye karşı tahrik etmeye başladı³⁶. Hz. Osman'ın şahadetinden sonra, müslümanlar Medine'de dört guruba ayrılmışlardı: a)Hz. Ali'nin taraftarları, b) Hadiselere karışmamış olanlar, c) Hakkın hangi tarafta olduğuna karar vermeyip, beklemeyi tercih edenler, d) Hz. Osman'ın taraftarları.

Hadiselerin ilk şoku atlatıldıktan sonra, zihinler yeni halifenin kim olacağı sorusuna cevap aramaya başladı. Yine kriter olarak dini öge ön plana çıktı. Aşere-i Mübeşşereden olan ve Hz. Ömer tarafından şura üyeliğine seçilenlerin dördü hayattaydı. Bunlar Hz. Ali, Talha, Zübeyr ve Sad b. Ebi Vakkas'tı. Sad b. Ebi Vakkas'ın hilafette gözü yoktu³⁷.

Kufeliler eski valileri Zübeyre, Basralılar da eski valileri Talhaya meyyaldiler³⁸. Ancak, Hz. Ali artık rakipsiz bir konumdaydı. O'nun dini karizması ve Peygambere yakınlığı tartışılmazdı. Şam Eyaleti hariç, tüm İslâm alemindeki hava, Hz.'Ali'nin hilafet hakkının çok geciktirilmiş olduğu yönünde algılanıyordu. Netice itibariyle bu havanın da etkisiyle. Hz. Ali hiç bir ciddi muhalefetle karşılaşmadan, kendisini hilafet makamında buldu³⁹.

Şer'î Hükmün Uygulanmaması Bahanesiyle Meşru Yönetime Karşı Din Kisvesi Altında Muhalefet Cephelerinin Oluşması

Hz. Ali'nin halife seçilmesi, Ümeyyeoğulları arasında telaşa ve gelecek endişesine neden oldu. Bu Ümeyyeoğullarının tüm devlet kademelerinden temizlenmeleri ve edindikleri gayr-ı meşru mülklerin ellerinden alınmaları anlamına geliyordu⁴⁰. Nitekim, Medine'de oturan Ümeyyeoğulları buradan kaçıp, Mekke'ye

³⁵ Naile bint-i Ferafisa, Suriye'nin meşhur Kelp Kabilesindendi. Muaviye'nin tahrikiyle damatlarının kanı için yemin etmişlerdi.

³⁶ İbnü'l-Esir, C. III, s. 196; M. Şibli, C.V, s. 78; A. Akbulut, s. 165; İ. Aycan, s. 123 v.d.

³⁷ Nevin Abdulhalik Mustafa, İslâm Siyasi Düşüncesinde Muhalefet, (Çev. Vehbi Akyüz), İstanbul-1990, s. 196.

³⁸ İbnü'l-Esir. C. III, s. 197; A. Cevdet, C. III, s. 4.

³⁹ Taberi, C. III, s. 165 v.d; İbnü'l-Esir, C. III, s. 197 v.d; Hüseyin Atay, Ehl-i Sünnet ve Şia, Ankara-1983, s. 22; İ. Aycan, s. 125; A. Akbulut, s. 171; A. Cevdet, C. III, s. 5-6.

⁴⁰ Ebu Cafer b. Vehb el-Yakubi, Tarihü'l Yakubi, Necef-1358, C. II, s. 154; İ. Aycan, s. 125.

sığındılar⁴¹. Bir Emevi-Haşimi çekişmesinin başlamaması için bazıları Hz. Ali'ye valiler'in değişimi hususunda acele etmemesini tavsiye ettiler⁴². Ancak, Hz. Ali bu işte kararlıydı⁴³. Alacele Sehl b. Huneyf'i Şam'a; Osman b. Huneyf'i Basra'ya; Umare b. Şihab'ı Kufe'ye; Ubeydullah b. Abbasi Yemen'e ve Kays b. Said'i de Mısır'a vali olarak atadı⁴⁴. Neticede Şam ve Kufe dışındaki valiler görevlerine başladılar⁴⁵. Bunun üzerine Kufe valisi Ebu Musa ile Şam Valisi Muaviye'ye birer mektup yazan Hz. Ali, onlardan kendisine biat etmelerini istedi. Ebu Musa olumlu cevap verirken⁴⁶, Muaviye Hz. Ali'yi oyalamaya başladı⁴⁷. Hz. Ali, tek muhalefet cephesinin sadece Muaviye'den geleceğini düşünürken yanılgıya düştü. Hz. Ali'nin hesaba katmadığı husus ise Talha ve Zübeyr'di. Bunlardan Talha Basra, Zübeyr ise Kufe valiliğini istemişlerdi. Hz. Ali ise bunu reddetmişti⁴⁸. Bunun üzerine Talha ve Zübeyr Hz. Ali'ye kırılarak Mekke'ye geldiler ve burada Hz. Aişe ile buluştular⁴⁹. Ümeyyeoğullarının Hz. Ali'ye tabii karşılanacak muhalefeti ile, Hz. Aişe'nin İfk Hadisesinden dolayı Hz. Ali'ye olan duygusal kızgınlığı⁵⁰ ve Talha ile Zübeyr'in dünyevi istekleri birleşince, Mekke'de bir muhalefet cephesi oluşmuş oldu.

⁴¹ İbnü'l-Esir, C. III, s. 197; Yakubi, C. II, s. 154-155.

⁴² İbnü'l-Esir, C. III, s. 201 v.d.

⁴³ Taberi, C. III, s. 167; İbnü'l-Esir, C. III, s. 201 v.d; A. Cevdet, C. III, s. 8 v.d; İbn-i Haldun, C. I, s. 526 v.d; H. İ. Hasan, C. II, s. 35 v.d; M. Şibli, C.V, s. 81.

⁴⁴ Taberi, C. III, s. 168; İbnü'l-Esir, C. III, s. 205; A. Cevdet, C. III, s. 15; İ. Aycan, s. 128.

⁴⁵ İbnü'l-Esir, C. III, s. 205; A. Cevdet, C. III, s. 15; Mevdudi, s. 170; M. Şibli, C.V, s. 81.

⁴⁶ A. Cevdet, C. III, s. 16.

⁴⁷ Taberi, C. III, s. 169-207.

⁴⁸ Taberi, C. III, s. 167; M. Şibli, C.V, s. 79; H. İ. Hasan, C. II, s. 38; H. Atay, s. 23.

⁴⁹ Taberi, C. II, s. 170.

⁵⁰ Hz. Peygamberin Ben-i Mustalık Gazvesi'nden dönüşte, Hz. Aişe'nin gerdanlığını kaybetmesi neticesinde, kafileden geri kalmıştı. Bunu fırsat bilen münafıklar, Hz. Aişe hakkında dedikodular çıkardılar. Tüm müslümanlar gibi Hz. Peygamberin ve Hz. Aişe'nin moralleri bozulmuştu. Medine'de bu dedikodular çoğalınca; Hz. Ali, Hz. Peygambere bu dedikoduların kesilmesi için Aişe'yi boşamasını söylemişti. Hz. Ali'nin bu sözleri Aişe'nin kulağına kadar gitmişti ve çok üzülmüştü. Kadın olmanın verdiği duygusallıkla, Hz. Ali'ye olan kızgınlığı hiç geçmedi. Bu hilafet meselesinde Hz. Ali'ye şiddetli muhalefeti, kanaatimize göre bu hadisenin duygusal kızgınlığından kaynaklanmaktaydı. (Bu konuda Nur Suresi'nin 11-24 ayetlerinin yanısıra, geniş bilgi için bkz. İbn-i Hişam, Siret-i İbn-i Hişam, (Çev. Hasan Ege), İstanbul-1985, C. IV, s. 311; Philip K. Hitti, Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul-1989, C. I, s. 275 v.d; M. Şibli, C. III, s. 314 v.d.

Dinin Politikaya Alet Edilerek İlk Müslüman Kanının Dökülmesi

Hız. Ali'nin halife seçildikten sonra, ilk karşılaştığı problem Hız. Osman'ın katillerinin cezalandırılıp-cezalandırılmaması meselesi oldu. Hız. Ali; her ne kadar bu hadisenin Ümeyyeoğulları tarafından istismar edileceğini tahmin ediyorduyssa da, bunun dini bir mesele olabileceğini; hele hele Hız. Aişe ile Talha ve Zübeyr'in bunun bayraktarlığını yapacaklarını aklından dahi geçirmiyordu.

Çok açık bir şekilde ifade edelim ki, Hız. Osman'ın şahadeti, dini değil, tamamen siyasi bir cinayettir⁵¹. İslam düşünürlerinden hiçbirisi, hadisenin İslâm Dinini reddetme veya dini akideye karşı yapılmış dini bir çatışma olduğunu söylememişlerdir⁵². Ancak müslüman ilim adamlarının en büyük çıkmazı, dini karizmaları sebebiyle ilk müslüman siyasilerin (özellikle sahabe ise) bulaştıkları hadiseleri gerektiği biçimde değerlendirmekten kaçınmaları olmuştur. Bu hadise de, yönetim uygulamalarından zarar gören halkın, gerek aktif ve gerekse pasif direnmeleri sonucunda, bir halifenin devletin başından - şöyle veya böyle- uzaklaştırılması hadisesidir.

Mekke'de Aişe, Talha ve Zübeyr'in önderliğinde hadise dini bir mahiyet alınca, Hız. Ali hemen işe el attı. Ancak, Naile'nin de belirttiği gibi Hız. Osmanı şehid edenleri tanıımıyordu⁵³. Bu yüzden katil veya katilleri belirlemek ve cezalandırmak zaman istiyordu. Ortalığın yatışması gerekiyordu. Ortamı hiç göz önüne almak istemeyen muhalifler ise; "Ey İnananlar! Öldürmede kısas size farz kılındı (binaenaleyh, katilin öldürülmesi gerekir). Hüre hür, köleye köle, kadına kadın"⁵⁴ ayetini dillerine dolayarak; Hız. Ali'nin Allah'ın emrini çiğnediğini, kısası tatbik etmediğini, üstelik katilleri de saklayıp, koruduğunu propaganda ediyorlardı. Öyle ki, Hız. Osman'ın katlinde tüm Medine halkı seyirci kalmışken, Ümeyyeoğulları bilerek hedefi küçültmüş ve teksuçlu adeta Hız. Ali olmuştu⁵⁵. Hız. Aişe İfk Hadisesinin duygusallığı⁵⁶; Talha ve Zübeyr de istedikleri valiliklerin verilmeyişi ile hadiseyi körüklüyorlardı.

⁵¹ L.Veccia Vagleri, "Ali-Muaviye Mücadelesi ve Harici Ayrılmasının İbadi Kaynakların Işığında İncelenmesi, (Çev. E. R. Fırlalı), A.Ü. İ. F. D., Ankara-1973, C. XIX, s. 148.

⁵² Muhammed Ammara, Laiklik ve Dini Fanatizm Arasında İslâm Devleti, (Çev. A. Karababa-S. Barlak), İstanbul-1991, s. 188 v.d; A. Akbulut, s. 168.

⁵³ M. Şibli, C.V, s. 76 v.d; A. Cevdet, C. III, s. 7; Fırlalı, İbadiyenin Doğuşu, s. 39.

⁵⁴ Bakara, 178.

⁵⁵ A. Akbulut, s. 172.

⁵⁶ İbnü'l-Esir, C. III, s. 210; Taberi, C. III, s. 169.

Muhalefet cephesinin arkasına sığındıkları kısas hükmünün icra usulü ise şer'an şöyledir: "... Hz. Osman'ın kanını istemenin tek bir şeri yolu vardır: Herşeyden önce yeni halifeye biat edilecekti. Kendisi resmen halife olarak tanındıktan sonra, O'ndan şu hususlar istenecekti: Osman'ın katillerini bul ve haklarındaki gerekli tahkikatı icra et. Onları mahkemede yargıla. Suçluluk nisbetine ve cürme iştirak derecesine göre herbirinin cezasını... ver. Bu hususta şeriat ölçüleri ve mahkeme usulleri gereğince ne lazımsa öyle yap⁵⁷".

Ayrıca şeran bunları istemek, maktulün varislerinin hakkıydı. Osman'ın oğulları hayattayken⁵⁸ bu iş şeriat gereği Muaviye'ye düşmezken, hele hele Aişe, Talha ve Zübeyr'e hiç düşmezdi.

Mekke'de oluşan muhalefetin başına Hz. Aişe geçti. Mekke, Basra ve Yemen valilerinin getirdiği maddi destekle, muhalefet güçlendi⁵⁹. Yapılan istişareler sonucunda Hz. Osman'ın kanı ve katilleri bir yana bırakılarak, Hz. Ali'nin devrilmesi kararlaştırıldı. Bunun için de asker toplamak gerekliydi ve en uygun yer olarak Basra düşünüldü. Hz. Aişe 1000 kişilik bir kuvvetin başında Basra'ya hareket etti⁶⁰. Bunu haber alan Hz. 'Ali, Muaviye meselesini erteleyerek, o da hemen Basra'ya doğru yola çıktı⁶¹. Ancak, Hz. Aişe ve maiyeti Basra'ya daha önce vardılar ve şehri ele geçirip direnen bir çok insanı kılıçtan geçirdiler. Görünüşte bir insanın kanını talep ederken, bir çok insanın kanına girdiler⁶². Talha'nın daha önce burada valilik yapması, Basralıların yarısından çoğunun Hz. Aişe tarafında yeralmasına sebep oldu⁶³. Nihayet 9 Aralık 659 yılının Perşembe günü, tüm barış çabaları sonuçsuz kalınca⁶⁴, iki ordu karşılaşır⁶⁵. Bu savaşta Talha ve Zübeyr'in de dahil olduğu 10.000 müslüman hayatını kaybeder⁶⁶. Hz. Aişe ise esir alınır. Ancak Hz. Peygamberin eşi olması

⁵⁷ Mevdudi, s. 494 v.d.; Taberi, C. III, s. 169; İbnü'l-Esir, C. III, s. 211; M. Şibli, C. V, s. 83; A. Cevdet, C. III, s. 18.

⁵⁸ Mevdudi, s. 155 v.d.

⁵⁹ Taberi, C. III, s. 17; İbnü'l-Esir, C. III, s. 211; A. Cevdet, C. III, s. 18.

⁶⁰ İbnü'l-Esir, C. III, s. 211; A. Cevdet, C. III, s. 19; Taberi, C. III, s. 171; Mevdudi, s. 163.

⁶¹ Taberi, C. III, s. 171; İbnü'l-Esir, C. III, s. 226 v.d.; M. Şibli, C.V, s. 84; A. Akbulut, s. 192.

⁶² Taberi, C. III, s. 174 v.d.; İbnü'l-Esir, C. III, s. 220 v.d.; A. Cevdet, C. III, s. 27 v.d.

⁶³ Taberi, C. III, s. 176; İbnü'l-Esir, C. III, s. 224 v.d.

⁶⁴ İbnü'l-Esir, C. III, s. 246 v.d.; A. Cevdet, C. III, s. 44 v.d.; Taberi, C. III, s. 138 v.d.; Ayrıca 183 v.d.; J. Welhausen, İslamın En Eski Tarihine Giriş, s. 124.

⁶⁵ M. Said Hatipoğlu, "Hilafetin Kureyşiliği", A. Ü. İ. F. D., Ankara-1978. C. XXIII, s. 195; Taberi, C. III, s. 177-184; İbnü'l-Esir, C. III, s. 246-248.

⁶⁶ M. Şibli, C. V, s. 88; A. Cevdet, C. III, s. 41-56; Mevdudi, s. 164 v.d.; J. Welhausen, İslamın En Eski Tarihine Giriş, s. 124 v.d.; Seyyid Radiy, Nehcü'l Belağa, s. 206; H. İ. Hasan, C. II, s. 40

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

münasebetiyle hürmette kusur edilmez ve Medine'ye gönderilir. Hz. Aişe, rivayetlere göre hayatının sonuna kadar duygusallığının kurbanı olarak yaptığı bu hatadan dolayı pişmanlık duymuştur⁶⁷. Her ne kadar İslâm alimleri; Aişe, Talha ve Zübeyr'in hatalı olmakla beraber, hüsn-ü niyet sahibi olduklarını ve tutumlarının bir ictihad farkından kaynaklandığını ileri sürmüşlerse de⁶⁸; bize göre bu iddia doğru değildir. Herşeyden önce hadise dini değildi ki, ictihad hatası olsun. Dünyevi hırsın körüklediği siyasi bir meseleydi ve bunu da hayatlarıyla ödediler.

Saltanatı Ele Geçirme Hırsıyla Kur'an Sayfalarının Savaş Meydanlarında İstismarı ve 70.000 Müslümanın Kanının Dökülmesi

Cemel Savaşı'ndan sonra Hz. Ali, muhaliflerinin hepsini bertaraf etti. Kendisine biat etmeyen sadece Muaviye ve Şam halkı kalmıştı. Hz. Ali, Muaviye'ye yine mektuplar ve elçiler göndererek kendisine biat etmesini istiyordu⁶⁹. Muaviye ise bu arada hazırlıklarını yapmıştı. Biati reddettiği gibi, yeni taktiğinde bir adım daha ileri giderek Hz. Ali'ye "... yüklenmiş olduğun emirlikten vazgeç ki, Müslümanların işleri aralarında şura ile olsun"⁷⁰ teklifinde bulunuyordu. Şimdiye kadar "sadece Hz. Osman'ın kanını dava eden" Muaviye, şimdi örtülü bir şekilde emelini sergiliyordu. Artık Hz. Ali'yi meşru halife olarak da görmüyordu. Nitekim Hz. Ali'nin Muaviye'ye gönderdiği heyetin başkanı olan Kays b. Sad b. Ubade, Muaviye'ye "Ey Muaviye, bütün halk senin, gerçekte Osman'ın kanını talep etmediğini bilir. İmamet ve riyaseti elde etmek için bahane arıyorsun. Şimdi Osman'ın kanını bırak..."⁷¹ demişti. Zira hukuki açıdan devletin bir valisisin, devlet başkanına isyan ederek böyle bir talepte bulunması sözkonusu olamazdı. O da bunu bildiği için başından beri İsrâ suresinin 33'ncü ayetine sığınarak⁷², Osman'ın şer'an varisi olduğunu iddia ediyordu ki⁷³, bu

⁶⁷ İbnü'l-Esir, C. III, s. 265; M. Şibli, C. III, s. 349 v.d.; A. Cevdet, C. III, s. 56 v.d.

⁶⁸ Taberi, C. III, s. 184.

⁶⁹ İbnü'l-Esir, C. III, s. 284-296; Seyyid Radiy, Nehcü'l-Belağa, s. 309-322; Mevdudi, s. 175; Taberi, C. III, s. 193

⁷⁰ İbnü'l-Esir, C. III, s. 296.

⁷¹ Taberi, C. III, s. 193.

⁷² Kuran-ı Kerim'in İsrâ Suresinin 33. ayeti mealen şöyledir: "Allahın haram kıldığı canı haksız yere öldürmeyin. Kim zulmen öldürülürse, onun velisi (olan mirascısı) ne yetki vermişizdir".

⁷³ A. Cevdet, C. III, s. 84.

da doğru değildi. Osman'ın varisleri oğullarıydı. Muaviye ise varis olmayacak derecede uzak bir akrabasıydı⁷⁴.

Muaviye'nin asıl amacının siyasi olduğu apaçık ortadayken, manevi duyguları kullanarak hadiseyi dini bir karaktere çevirmesi, kitleler arasında ihtilafı meşru hale sokuyordu. Özellikle de Şam bölgesinden destek görüyordu. Gerçekte, Emeviler ellerindeki iktidarı ve nimetlerini kaybetmemek için tutunacak bir dal arıyorlardı. Belki de Hz. Ali acele etmeyip, Muaviye'yi görevden almasaydı; Muaviye yerinden, diğer Ümeyyeoğulları ise Hz. Osman döneminde elde ettikleri kazançların ellerinde kalacaklarından emin olabilselerdi, Hz. Ali'ye biat edeceklerdi. Gerek Hz. Ali'nin fevri ve aceleci tutumu ve gerekse Ümeyyeoğullarının saltanatı kaybetmeme arzuları, hadiseleri bu hale getirdi.

Cemel'den sonra, Muaviye artık sıranın kendisine geldiğinden emindi. Bu yüzden Suriye dışından da destekler bulmak için harekete geçti. Başta önde gelen sahabeler olmak üzere, güç odaklarına mektuplar yazdı, elçiler gönderdi⁷⁵. Muaviye'nin en korktuğu husus ise Irak'tan gelecek halife ordusuyla, Mısır'dan gelecek Kays b. Sad b. Ubade'nin ordusu arasında sıkışıp, iki yönlü ateş arasında kalmaktı⁷⁶. Bu yüzden Kays'ı kendi tarafına çekmeye çalıştı⁷⁷. Ancak bunu başaramadı⁷⁸. Fakat bu planından da vazgeçmedi. Nihayet çeşitli hile yollarına başvurarak, halifenin Kays'ı görevden almasını sağladı⁷⁹ ve Mısır'ı kendine karşı zararsız bir konuma getirmeyi başardı.

Netice itibariyle karşılıklı mektuplar ve gidip gelen heyetler, Muaviye'ye zaman kazandırmaktan başka bir işe yaramamıştı. İki taraf da hazırlıklarını tamamladıktan sonra 657 yılında Fırat Nehri kenarında Sıffin'da karşı karşıya

⁷⁴ Mevdudi, s. 155-159; Ayrıca bu konudaki ayetlerin yorumu için bkz., Süleyman Ateş, Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Kılıç Kitabevi, Ankara-1975, s. 184; S. Kutup, Fi-Zilali'l-Kur'an (Çev. M. E. Saraç-İ. H. Şengüler-B. Karlıdağ), İstanbul-1986, C. IX, s. 313 v.d.

⁷⁵ Bu ilişkiler için ayrı ayrı bkz. İ. Aycan, s. 134; A. Akbulut, s. 182; Taberi, C. III, s. 190 v.d.; İbnü'l-Esir, C. III, s. 281 v.d.; A. Cevdet, C. III, s. 67-84.; M. Şibli, C. V, s. 94 v.d.; S. Radiy, Nehcü'l-Belağa, s. 220-230; Zuhuri Danişman, Büyük İslâm Tarihi, İstanbul-1969, C. IV, s. 208 v.d.

⁷⁶ Taberi, C. III, s. 189; İbnü'l-Esir, C. III, s. 277; M. Şibli, C. V, s. 92 v.d.; A. Cevdet, C. III, s. 63 v.d.

⁷⁷ İbnü'l-Esir, C. III, s. 277; Taberi, C. III, s. 189

⁷⁸ İbnü'l-Esir, C. III, s. 178 v.d.; M. Şibli, C. V, s. 92 v.d.; A. Cevdet, C. III, s. 63 v.d.

⁷⁹ Bu hilelerin detayları için bkz. Taberi, C. III, s. 189 v.d.; İbnü'l-Esir, C. III, s. 278 v.d.; M. Şibli, C. V, s. 93; A. Cevdet, C. III, s. 64; İ. Aycan, s. 140-141; İsmail Mutlu, Dört Halife Devri, İstanbul-1991, s. 338 v.d.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

geldiler⁸⁰. Hz. Ali'nin niyeti kan dökmemektir. Bu yüzden ordusuna hücum emri vermedi. İki ordu aylarca Sıffin'da konaklayıp durdular. Hz. Ali bu süre zarfında defalarca heyetler göndererek, Muaviye'den biat etmesini istedi⁸¹. Muaviye ise her seferinde eski iddialarını tekrarlayarak uzlaşmaz tutumunda ısrar etti⁸². Savaş artık kaçınılmazdı. Dünyevi ihtiraslarının gözlerini kararttığı siyasilerin peşine takılan müslümanlar, birbirlerinin kanını dökmek için, Allahın hükmünün icrası(!) inancıyla birbirlerine hücum ettiler. 8 Safer H. 37/26 Temmuz 657 tarihinde başlayan şiddetli çarpışma 9 Safer H. 37/27 Temmuz 657 Perşembeyi Cumaya bağlayan gece (Leyletü'l-Harir) çok şiddetli şekilde devam etti⁸³. Cuma günü artık üstünlük Hz. Ali tarafına geçmişti. Muaviye'nin ordusu bozulmak üzereydi. Savaşta, her hilenin meşru olduğu anlayışı ile hareket eden ve buna Kur'an-ı Kerimi bile alet etmekten çekinmeyen Amr b. As, Muaviye'ye şu tavsiyede bulundu: "... Sana bir hususu hatırlatmamı ister misin? Ki o, bizim aramızı birleştirsin; onları da ikiye bölsün ve aralarına tefrika soksun!" Muaviye'de: "Evet isterim. Nedir bu?" diye sorunca, Amr: "Kuran sayfalarını havaya kaldıralım. Onları Kur'an'ın hükümlerine davet ederek, aramızda bu hükümlerin hakem olmasını talep edelim. Şayet, onların bir kısmı bu hileye kanmaz da, bu hükmü kabul etmezse; diğer bir kısmı ise buna yanaşmak isteyecek ve Kur'an hükmüne boyun eğmeyi kabul edeceklerdir. Böylelikle aralarına tefrika girmiş olacak. Onlar Kur'an hükümlerine müracaat etmeyi kabul ederlerse, biz de bir müddet savaşmaktan nefes alırız"⁸⁴.

Amr'ın bu çirkin teklifine Muaviye'nin aklı yattı. Hemen askerlerine yanlarında bulunan Kur'an sayfalarını mızraklarının uçlarına takmalarını emretti. Bu işlemi gerçekleştirdikten sonra, aldıkları ikinci emir gereği Suriye askerleri şöyle bağırdılar : "Ey müslümanlar! Irak'ta ve Şam'da insan kalmadı. Bundan sonra kim müslümanlık eder, kim namaz kılar, kim oruç tutar, kim cihada gider? Şimdi biz sizi Cenab-ı Hakk'ın Kitabına davet ediyoruz. Harbi bırakalım. Gelin Kitabullah'a uyalım. Bizler

⁸⁰ Taberi, C. III. S. 192; Cevdet, C.III, s. 94; Aycan, s. 145.

⁸¹ İbnü'l-Esir, C. III, s. 294 v.d.; Taberi, C. III, s. 194 v.d.

⁸² Taberi, C. III, s. 193 v.d.; İbnül-Esir, C. III, s. 290 v.d.; Mevdudi, s. 174 v.d.; Mutlu, s. 346; Komisyon, İslâm Tarihi, C. II, s. 240 v.d.; A. Cevdet, C. III, s. 96.

⁸³ Taberi, C. III, s.195 v.d.; İbnü'l-Esir, C. III, s. 301-305; M. Şibli, C. V, s. 98; J. Welhausen, Arap Devleti, s. 36.

⁸⁴ İbnü'l-Esir, C. III, s. 321; M. Şibli, C. III, s. 99; A. Cevdet, C. III, s. 112; Mevdudi, s. 180; Danişman, C. IV, s. 237; Hitti, C. I, s. 277.

ve sizler buna iman etmişiz. Gelin, O'nunla amel edelim. Aramızda Allahın Kitabı hakem olsun!"⁸⁵.

Amr'ın bu hilesi, Hz. Ali'nin ordusunu şüpheye sevketmede ve ikiye bölmede gecikmedi. Bozulmaya, hatta hezimete giden Muaviye ve ordusunun bu hareketi, oldukça disiplinsiz, cahil ve mutaassıp dindar kesimlerden oluşan Hz. Ali ordusununki, özellikle ön saflarda cansiperane çarpışan Kurra'nın -üzerinde, beklenenden çok daha büyük etki yaptı. Kur'an sayfalarının havaya kaldırılması silahların vereceği bir karar yerine, Kur'an hükmüne tabi olmasına bir çağrı şeklinde yorumlandı⁸⁶. Hz. Ali ve kumandanları, bunun çirkin bir hile olduğunu anlatmaya çalıştırlarsa da⁸⁷ bu cahil ve disiplinsiz askere söz geçiremediler. Muaviye böylece son ve öldürücü darbeyi yemekten kurtuldu (10 Safer H. 37/28 Temmuz 657). Devletin birlik ve bütünlüğünü bozan bu isyan hareketi tam bitirilecekken, acılarla dolu yeni bir sayfanın kapağı açıldı. Hedefine ulaşmayan bu çarpışmanın faturası ise 70.000 müslümanın kanıydı⁸⁸.

Neticede, problemin çözümü için iş hakemlere havale edildi. Hz. Ali, bu bağnaz ve cahil kesimin baskısıyla kendisini temsil edecek hakemi bile seçemedi. Diploması yeteneği olmayan ve zorla lanse edilen Ebu Musa el.Eşari'ye razı oldu⁸⁹. Muaviye'nin vekili ise Amr b. As'dı. İki tarafın heyetleri arasında bir anlaşma yapıldı (13 Safer/31 Temmuz); Muaviye askeriyle Şam'a, Hz. Ali askeriyle Kufe'ye döndüler⁹⁰. Anlaşma gereği, iki tarafın heyetleri daha sonra bir araya gelecek; müşterek çalışmalarını ve vardıkları kararı açıklayacaklardı. Buna, iki taraf da razı olacaktı.

⁸⁵ Taberi, C. III, s. 197; İbnü'l-Esir, C. III, s. 321; İbn-i Haldun, C.I, s. 673; M. Şibli, C. V, s. 99; M. bin Abdülvehhab, s. 212; Rayyis, s. 83; Mutlu, s. 350 v.d.; Matran, s. 100; Hizmetli, İslâm Tarihi, s. 219.

⁸⁶ E. Ruhi, Fığlalı, Haricilerin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler". A. Ü. İ. F. D. Ankara-1975, C. XX, s. 241; Hitti, C. I, s. 277.

⁸⁷ İbnü'l-Esir, C. III, s. 321; A. Cevdet, C. III, s. 113; Fığlalı, İbadiyyenin Doğuşu, s. 46; Danışman, C. IV, s. 237 v.d.; Komisyon, İslâm Tarihi C. II, s. 244.

⁸⁸ A. Akbulut, s. 205; Fığlalı, İbadiyyenin Doğuşu, s. 52; Hizmetli, İslâm Tarihi, s. 219.

⁸⁹ Geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Esir, C. III, s. 324 v.d.; A. Cevdet, C. III, s. 116 v.d.; Mutlu, s. 353 v.d.; H. İ. Hasan, C. II, s. 46; Abdülvehhab, s. 212; Matran, s. 100; Akbulut, s. 206 v.d.; Julien Welhansen, İslamiyetin İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri (Çev. F. Işıltan), Ankara-1989, s. 2, Y. Kutluay, İslâm ve Yahudi Mezhepleri, Ankara-1965, s. 48; Rayyis, s. 83.

⁹⁰ Aycan, s. 153.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Ancak, Hz. Ali Kufe'ye dönünce, Kur'an sayfaları yüzünden savaşı durduran gurup, antlaşma metni yüzünden Hz. Ali'yi suçlamaya başladılar. Anlaşılmaz mantıkları özetle şöyle idi : “Hüküm yalnız Allahındır. Aramızda Kur'an hakem olacaktı. Halbu ki, bu iş iki faniye havale edildi. Kulların vereceği karara razı değiliz. Eğer bu anlaşmayı bozmazsan: Allahın hükmünü çiğneyerek, hakemlerin hükmüne razı olacaksan, kafir olursun. Biz de senin karşında oluru. Ya tövbe et, veya seninle savaşıyoruz!”⁹¹. Halife, bunların mantığını bir türlü anlayamadı. Bir yandan bunlarla mücadele ederken, bir yandan da hakemlerin çalışmalarının neticesini beklemeye başladı.

Hariciler adını alan bu gurup, Irak'ı fitne ve fesada boğdu. Hz. Ali gah bunları silahla, gah nasihatla yola getirmeye çalıştı⁹². Hariciler, Hz. Ali'den tamamen ayrılarak kendilerine ayrı bir halife seçtiler ve Hz. Ali'yle savaşımaya yemin ettiler⁹³.

Bu arada heyetler çalışmalarını tamamlayarak, Sıffin Savaşı'ndan bir yıl sonra (658), Ezruh' (veya Dumetu'l-Cendel) da toplandılar. Görüşmeler sırasında. Amr b. As, Ebu Musa'nın saflığından (?) faydalanarak, O'nu iğfal etmişti. İslam aleminde kan dökülmesine son vermek için Hz. Ali'nin de Muaviye'nin de hilafet iddialarını noktalama üzerinde anlaşmışlardı⁹⁴. Görüldüğü gibi, hadise nereden nereye çekilmişti. Osman'ın katilleri unutulmuş, sıradan bir vali, Amr b. As'ın marifetiyle meşru halifeyle aynı hakları talep edecek bir konuma getirilmişti. Karar, Kufe'de şok etkisi yaptı. Hz. Ali, Şam üzerine yürümek için hazırlıklara başladı. Ancak, arkada kaynayan Harici tehlikesi kendisini tedirgin ediyordu. Önce onların üzerine yürüdü. Nehrevanda Haricileri bozguna uğrattı⁹⁵. Muaviye üzerine yürümek için son hazırlıklarını yaparken, bir Harici'nin suikastına maruz kalarak, şehid oldu⁹⁶.

⁹¹ İbnü'l-Esir, C. III, s. 327 v.d.; A. Cevdet, C. III, s. 120; Fığlalı, İbadiyyenin Doğuşu, s. 48; Taberi, C. III, s. 199; S. Radiy, Nehcü'l-Belağa, s. 249.

⁹² Taberi, C. III, s. 200; İbnü'l-Esir, C. III, s. 333 v.d.; M. Şibli, C. V, s. 104; H. İ. Hasan, C. II, s. 54 v.d.; Mutlu, s. 358 v.d.

⁹³ İbnü'l-Esir, C. III, s. 342 v.d.; Neşet Çağatay-İ. Ağah Çubukçu, İslâm Mezhepleri Tarihi, Ankara-1985, s. 20 v.d.

⁹⁴ Taberi, C. III, 200-201, İbnü'l-Esir, C. III, s. 335 v.d.; M. Şibli, C. V, s. 101 v.d.; A. Cevdet, C. III, s. 127 v.d.; H. İ. Hasan, C. II, s. 47 v.d.; Mutlu, s. 36 v.d.; Mevdudi, s. 183; Hizmetli, 221; Hitti, C. I, s. 278.

⁹⁵ Taberi, C. III, s. 204 v.d.; İbnü'l-Esir, C. III, s. 354 v.d.

⁹⁶ Taberi, C. III, s. 214 v.d.; İbnü'l-Esir, C. III, s. 398 v.d.; M. Şibli, C. V, s. 106; A. Cevdet, C. III, s. 153 v.d.; E. Ruhi Fığlalı, İmamiyye Siası, İstanbul-1984, s. 82.

Bu beklenmedik durum, Muaviye'nin önünde kaçırılmaz bir fırsat doğurdu. Kısa sürede çeşitli yollarla Ali'nin oğlu Hasan'ı da bertaraf ederek⁹⁷; Emevi hanedanının saltanata giden yolunu açtı. İslam aleminde, seçimle gelen Halifeler dönemi böylece kapandı ve Emevi saltanatı başlamış oldu.

SONUÇ

İslam Tarihi'nde, Dinin Politikaya Alet Edilmesinin İlk Örnekleri" adlı bu çalışmamızda sözkonusu edilen hadiseler, çeşitli kaynaklarda hem de çok detaylı şekilde yer almaktadır. Ancak, müslüman alimlerin, en büyük çıkmazı, dini karizmaları sebebiyle, ilk müslüman siyasilerin (özellikle bunlar sahabeden ise) bulaştıkları hadiseleri, siyasi hırslarının sebep olduğu neticeleri, gerektiği biçimde değerlendirmekten kaçınmaları olmuştur. Özellikle "Ashabım, gökteki yıldızlar gibidir; hangisinin peşinden giderseniz, gidiniz. Dalalete düşmezsiniz" veya "Ashabım hakkında kötü söz söylemeyin!" gibi, sahabeyi yücelten ve Peygambere atfedilen sözler, İslam alimlerini tarihi ve siyasi hadiseleri değerlendirmede" çekingen bırakmıştır. Bu anlayış bilimsel değildir ve bilim adına hiçbir şekilde, değerlendirilemez. Herşeyden önce, din adına birilerinin hakkı korunurken, birilerinin hakkına da tecavüz edilmiştir. "Haklı haksız Allah bilir; biz karışmayalım" mantığının bilimsel açıdan hiç bir geçerliliği yoktur.

Bu yüzdendir ki, Cemel'de 10.000, Sıffin'de 70.000 müslümanın kanının müsebbibleri İslâm kaynaklarında ortaya konamamıştır. İşte bu makalenin orijinallliği, hadisenin bu yönüne ışık tutmasıdır. Açıkça belirtildiği gibi Hz. Aişe, kadınsal duygusallığının, Talha ve Zübeyr dünyevi çıkarlarının etkisiyle, dini duyguları emellerine alet etmişlerdir. Birçok İslâm aliminin "hüsn-ü niyet ve ictihad farklılığı" tezleri havada kalmaktadır. Hele hele Muaviye ve Amr b. As'ın sahabe oluşları noktai nazarından hareket edilerek, bu ictihad farklılığı kriteriyle değerlendirilmeleri, ciddiye dahi alınamaz. İsyankar bir valinin saltanatı ele geçirmek için, bir halifenin kanını ve Allahın kitabını siyasi emellerine alet etmekten başka şekilde değerlendirilemez.

⁹⁷ İbnü'l-Esir, C. III, s. 413 v.d.; Taberi, C. III, s. 220 v.d.; E. Ruhi Fırlalı, "Hz. Hasan ve Hüseyin Dönemleri", A. Ü. İ. F. D., Ankara-1983, C. XXVI, s. 356-357; A. Gölpınarlı, s. 377; A. Cevdet, C. III, s. 169 v.d.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Şu bir gerçektir ki, İslam Dini'nin yapısı, dinin politikaya alet edilmesine çok yatkındır. 1400 yıllık İslam Tarihi boyunca bunun sayısız örneklenine rastlanmıştır (Tıpkı asırlarca Batı'da da olduğu gibi). Bu çalışmanın amacı, İslam tarihindeki olayları incelerken, ilim adamlarının dikkatini biraz da bu noktadan meseleler üzerinde yoğunlaştırmalarına kapı aralamaktır.

KAYNAKLAR

- Ahmed Cevdet Paşa** Kısa-ı Enbiya (Hazırlayan Mahir İz), Kültür Bakanlığı Yayınları, C. II, Ankara-1985.
- Akbulut, Ahmet** Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Şekillendiği Kelam Meseleleri, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara-1988.
- Ammara, Muhammed** Laiklik ve Dini Fanatizm Arasında İslam Devleti, (Çev: A. Karababa- S. Barlak), İstanbul-1991.
- Atay, Hüseyin** Ehl-i Sünnet ve Şia, Ankara-1983.
- Ateş, Süleyman** Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Kılıç Kitabevi, Ankara-1975.
- Aycan, İrfan** Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan, Ankara-1990.
- Babilli, Mahmud** İslamda Şura (Çev: N. Armağan-K. Çobanbeyli), Fikir Yayınları, İstanbul-1973.
- Belazuri** Futuhu'l Büldan (Çev: Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1987.
- Corci Zeydan** İslam Medeniyeti Tarihi (Tercüme Zeki Megamiz), C. V, İstanbul-1976.
- Çağatay, Neşet - Çubukçu, İ. Agah** İslam Mezhepleri Tarihi, Ankara-1985.

ÇELİK M., İslam Tarihinde Dinin Politikaya Alet Edilmesinin...

Danışman, Zuhuri	Büyük İslam Tarihi, C. IV, İstanbul-1969.
Ebu Zehra, Muhammed	İslamda Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi, (Çev: H. Karakaya-K. Aytekin) İstanbul.
Ebu'l Ala eI-Mevdudi	Hilafet ve Saltanat (Tercüme: Ali Genceli), İstanbul-Tarih siz.
Emin, Ahmed	Fecrü'l-İslam (Çev: A. Serdaroğlu), C. I, Ankara-1 986.
Fığlalı, Ethem Ruhi	İbadiyyenin Doğuşu ve Görüşleri, Ankara-1983.
Fığlalı, E. Ruhi	“Hz. Hasan ve Hüseyin Dönemleri, A. Ü. İ. F. D., C. XXVI, Ankara-1983.
Fığlalı, E. Ruhi	İmamiye Şiası, İstanbul-1984.
Fığlalı, E. Ruhi	“Haricilerin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler”, A. Ü. İ. F. D., C. XX, Ankara-1975.
Gölpınarlı, Abdülbaki	Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, İstanbul-1979.
Hamidullah, Muhammed	İslam Peygamberi, (Çev: Salih Tuğ), C. I, İstanbul-1980.
Hasan, Hasan İbrahim	Siyasi Dini, Kültürel, Sosyal, İslam Tarihi (Çev: İ. Yiğit-S. Gümüş), C. I, İstanbul-1987.
Hatipoğlu, M. Said	Hilafetin Kureyşliliği”, A. Ü. İ. F. D., C. XXIII, Ankara-1978.
Hitti, Philip K.	Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, (Çev: Salih Tuğ), C. I, İstanbul-1989.
Hizmetli, Sabri	İslam Tarihi, (İlk Dört Halife Dönemi), Ankara A. Ü. İ. F. Yayınları, Ankara-1979.
İbn-i Haldun	Mukaddime, (Çev: Z. K. Ugan), C. I, İstanbul-1985.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

- İbn-i Hişam** Siret-i İbn-i Hişam (Çev: Hasan Ege), C. IV, İstanbul-1985.
- İbnü'l-Esir** El Kamil Fi't-tarih, (Çev: Ahmet Ağırakça), C. II, İstanbul-1985.
- Kandehlevi, Muhammed Yusuf** Hayatüs Sahabe, (Çev: Ahmet Meylani), C. II, Konya-1991.
- Koçyiğit, Talat** Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar, Ankara-1969.
- Komisyon** Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. II, İstanbul-1986.
- Kutluay, Yaşar** İslam ve Yahudi Mezhepleri, Ankara-1965.
- Kutup, Seyyid** Fi-Zilal'il Kur'an, (Çev: M. E. Saraç-İ. H. Şengüler-B. Karlıdağ), C. IX, İstanbul-1986.
- Metran. Robert** İslamın Yayılış Tarihi (VII-XI. Y.Yıl, (Çev: İsmet Kayaoğlu). Ankara-1 981.
- Muhammed b. Abdülvehhab** Hz. Peygamberin Hayatı, (Çev: Şeyh Salih b. Abdülaziz), Ankara-1977.
- Muhammed, Mevlana** (İsmail Penipeti), İslamın Yayılış Tarihi (Çev: A. Genceli), C. II, İstanbul-1971.
- Mustafa, Nevin Abdülhalik** İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet (Çev: Vechi Akyüz), İstanbul-1990.
- Mutlu, İsmail** Dört Halife Devri, İstanbul-1991.
- Onat, Hasan** Emevi Devri Şii Hareketleri (Basılmamış Doktora Tezi), I. Ankara-1986.
- Radiy, Seyyid** Nehcül-Belağa (Haz: A. Gölpınarlı), Der Yayınları, İstanbul-1990.

ÇELİK M., İslam Tarihinde Dinin Politikaya Alet Edilmesinin...

Rayyis, Ziyauddin	İslamda Siyasi Düşünce Tarihi, (Çev: Ahmet Sarıkaya), İstanbul-1990.
es Salih, Suphi	İslam Mezhepleri ve Müesseseleri (Çev: İbrahim Sarmış), İstanbul-1983.
Sırma, İ. Süreyya	İslami Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi, İstanbul-1990.
Sofuoğlu, Cemal	“Gadir-i Hum”, A. Ü. İ. F. D., C. XXVI. Ankara-1983.
Şibli	Mevlana, Asr-ı Saadet (Çev: Ö. Rıza Doğrul), C. V, İstanbul-1978.
Taberi	Tarih-i Taberi (Çev: Mehmet Eminoğlu), C. III, İstanbul-1983.
Uğur Mücteba	Hicri Birinci Asırda İslam Toplumu, İstanbul-1980.
Üçok, Bahriye	Emeviler ve Abbasiler, Ankara-1979.
Vagleri, L. Veccia	Ali-Muaviye Mücadelesi ve Harici Ayrılmasının İbadi Kaynaklarının Işığında İncelenmesi (Çev: E. R. Fırlalı), A. Ü. İ. F. D., C. XIX, Ankara-1973.
Velhausen, Julien	Arap Devleti ve Sükutu, (Çev: Fikret Işıltan), Ankara-1962.
Welhausen, Julyenp	İslamın En Eski Tarihine Giriş, (Çev: F. Işıltan), İstanbul-1960.
Welhausen, Julian	İslamiyetin İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri (Çev: F. Işıltan), Ankara-1989.
Vida, G. Levi Della	“Osman b. Affan”, İslam Ansiklopedisi, C. IX, İstanbul-1993.
Yakubi, Ebu Cafer b. Vehb	Tarihü'l-Yakubi, C. II, Necef-1358.